

BK
K32562.

ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΚΟΡΥΤΣΑΣ

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ

ΙΕΡΟΛΟΓΙΚΑΙ ΕΝΑΣΧΟΛΗΣΕΙΣ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΙΟΡΘΩΣΙΝ ΤΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

(Ἀνατύψεις ἐκ τῆς «Θεολογίας» Τόμ. ΙΘ' (1941 - 1948)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1948

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

026000334320

Δφ.ε.ε. 139/43

ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΚΟΡΥΤΣΑΣ

ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ

ΙΕΡΟΛΟΓΙΚΑΙ ΕΝΑΣΧΟΛΗΣΕΙΣ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΙΟΡΘΩΣΙΝ ΤΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

(Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς «Θεολογίας» Τόμ. ΙΘ' (1941 - 1948)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1948

ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑ

ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑ

ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑ

ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑ

Τύπος «Φοίνικος» δδός Αζοννάτου 4—Τηλ. 54-229

ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑ

καὶ διενεργεῖ»¹. Καὶ εἶναι ὄντως ἀξιοθαύμαστον, ὅτι ἐπὶ δύο σχεδὸν χιλιετηρίδας διετηρήθη, ὡς οὐδὲν ἐν τῷ κόσμῳ βιβλίον, τὸ κείμενον τῆς λειτουργίας ἀδιάφθορον καὶ ἀλώβητον, «τετηρήκαμεν, λέγει ὁ αὐτός, ὡς καὶ τὸ τῆς πίστεως σύμβολον· ὅθεν ὡς παρ' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος καὶ τῶν ἀποστόλων ἐδόθη καὶ τῶν πατέρων, οὕτω τὴν ἱερουργίαν τελοῦμεν... Καὶ οἱ θεηγόροι δὲ Βασίλειος καὶ Χρυσόστομος τὴν τῆς μυσταγωγίας πλατύτερον ἐκθέμενοι τάξιν, οὕτω παραδεδώκασιν ἐνεργεῖν, ὡς ἡ καθ' ἡμᾶς ἐκκλησία... Καὶ ὁ τὰ θεῖα δὲ σοφὸς Μάξιμος ἅπαν ἐκτίθησι τὸ μυστήριον τῆς ἱερᾶς Λειτουργίας, ὅπερ ἡ καθ' ἡμᾶς ἐκκλησία διενεργεῖ, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ γινομένων τοὺς Λόγους ἐφερμηνεύει...»² καὶ διαπιστοῦται «ὅτι ἡ τῆς Λειτουργίας ἀκολουθία μόνη ὑπολείπεται κατὰ τὴν ἀρχαίαν γίνεσθαι τάξιν»³. Θεολόγος ἐγκρατῆς ἐπίσης περὶ τὰ λειτουργικά, ὁ κ. Παν. Τρεμπέλας, ἐν τῷ νεοτυπώτῳ ἔργῳ αὐτοῦ ἀποφαίνεται μετὰ κύρους, ὅτι τῶν τε ἐκδόσεων καὶ τῶν κωδίκων καὶ εἰληταρίων τῆς θείας Λειτουργίας αἱ διαφοραὶ δὲν εἶναι «θεμελιώδεις καὶ οὐσιώδεις», καίτοι δὲν εἶναι καὶ ἀσήμαντοι. «Οὕτως ἐν μὲν ταῖς εὐχαῖς καὶ ταῖς ἐκφωνήσεσι, καθὼς καὶ ἐν τοῖς λεγομένοις διακονικοῖς.. παρουσιάζεται (σχεδὸν) πλήρης ὁμοιότης καὶ ταυτότης, ἐν πᾶσιν ἀνεξαίρετως τοῖς κώδιξι, παλαιοῖς τε καὶ νεωτέροις»· ὡς πρὸς τὰς τυπικὰς ὁμως διατάξεις ὑπάρχουσιν «ἀξιόλογοι διαφοραὶ»⁴.

Αἱ πλεῖσται τῶν διαφορῶν τούτων, ὧν τινες ἐλάνθανον ἐν τοῖς χειρογράφοις, ἐνεφανίσθησαν τὸ πρῶτον ἐν τοῖς ἀρχετύποις καὶ μάλιστα τοῖς δαπάναις τοῦ Βατικανοῦ ὑπὸ τῆς ἱερᾶς προπαγάνδας καὶ ἄλλων προσηλύτων Ἑλλήνων ἐκδεδομένοις ἐν Βενετίᾳ, Ρώμῃ καὶ ἀλλαχοῦ χάριν τῶν Οὐνιτῶν Ἑλλήνων ἢ ἐλληνορρῦθμων, τοιαύτη εἶναι ἡ ἔκδοσις τοῦ 1526 :

«Αἱ θεῖαι λειτουργίαι τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, Βασιλείου τοῦ μεγάλου καὶ ἡ τῶν Προηγιασμένων.

Γερμανοῦ ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως ἱστορία ἐκκλησιαστικὴ καὶ μυστικὴ θεωρία» κτλ.

Ταῦτα καὶ μόνον ὑπάρχουσιν ἐν τῇ προμετωπίδι ἐν συνεχείᾳ μάλιστα γράμμασι κεφαλαίοις, διὰ τὰ ὑπόλοιπα ὁ ἀναγνώστης πρέπει νὰ ἴδῃ εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου: «Ἐῖτις εἰς ἐνιαυτοὺς δέκα ταυτασί τὰς θείας Λειτουργίας ἐντυποῦν τολμήσει, ἢ ἄλλοθεν ποθεν ἐντετυπωμένας ὄντας ἔχειν, ἐκ του προνομίου τοῦ μακαριωτάτου ἄκρου ἀρχιερέως Κλήμεντος ἐβδόμου ζημιωθήσεται. Ἐν Ρώμῃ χιλιοστῇ αφεκς', μηνὸς ὀκτοβρίου. Δεξιότητι Δημητρίου Δουκᾶ (sic) τοῦ κρητός»⁵.

1. Περὶ τῶν ἱερῶν τελετῶν καὶ μυστηρίων τῆς ἐκκλησίας ἔκδ. 1683, σ. 272, 5.

2. Αὐτ. 272, 20. 3. Αὐτ. σ. 243, 2.

4. Αἱ τρεῖς Λειτουργίαι κατὰ τοὺς ἐν Ἀθήναις κώδικας Ἀθῆναι 1925, σ. θ'. πρβλ. σ. κα'.

5. Εἰς σχῆμα 8ον, φ. 74 ἀνάριθμα παρὰ Legrand. Bibliographie hellénique I,

Ἐκ τούτου φαίνεται ὅτι τὸ βιβλίον ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Πάπα, οὗ καὶ προτάσσει ἐπιστολὴν ὁ Δούκας πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους (!) εἰς γλῶσσαν λατινικὴν, ὁ ἀποπλανηθεὶς ὑπὸ τῶν μισσιοναρίων οὗτος Ἕλλην καὶ εἰς τὸν καθολικισμόν, ὡς φαίνεται, ταχθεὶς. Συμπράκτορες αὐτῷ πρὸς τοῦτο ὑπῆρξαν καὶ δύο ὁμότροποι ἀρχιερεῖς τὴν ἀξίαν, Λίβιος ὁ Ποδοχάταρος τῆς Κύπρου καὶ ὁ Λεονάρδος de Balestrinis τῆς Ρόδου, νήσων τέως ὑπαγομένων τῷ Πάπῃ, ἅτε ἐνετοκρατουμένων¹. Ἐκ τῆς ἐν τῷ προτασσομένῳ προλόγῳ φράσεως αὐτοῦ «ὑμῖν τοῖς ὀρθοδόξοις δῶρον ἔδωκα», φαίνεται ὅτι τὸ ἄδωρον τοῦτον δῶρον προώριστο διὰ τοὺς Ὄρθοδόξους καὶ διὰ τοῦτο δὲν ὑπαρχει, ὅπως εἰς τὰς μετὰ τοῦτα ἐκδόσεις, ἢ λατινικὴ τῆς Λειτουργίας μετάφρασις. περιελήφθη δὲ καὶ ἡ ἐρμηνεῖα τοῦ Γερμανοῦ. Ἴδου ὁ ἐν τῷ 4ῳ φύλλῳ κείμενος πρόλογος:

«Τοῖς ἀπανταχοῦ Ὄρθοδόξοις χριστιανοῖς Δημήτριος Δούκας ὁ Κρής εὖ πράττειν².

Τοὺς δόξης ὀρεγομένους καὶ ἀθανασίας τινὸς ἀντιποιουμένους χρὴ μὴ τὸ λάθε βιώσας πρόχειρον ἔχειν, ἀλλὰ δημόσιόν τι ἔργον καὶ κοινωφελὲς καταλιπεῖν ἀείποτε μεριμνᾶν καὶ σπουδάζειν. Ὅσοι μὲν οὖν συντιθέντες τὰ τῆ ἑαυτῶν γνώμη δοκοῦντα ἄριστα συγγράμματά τινα ἐξέδωκαν, ἢ τὰ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ποιήματα παλαιωθέντα καὶ τῆ ἐρυσίβη βρωθέντα, ὡσπερ ναυαγιά τινα κινδυνεύοντα πάντως καταποντισθῆναι, συλλέξαντες καὶ ἀνανεώσαντες καὶ εἰς τὸ ἀρχαῖον κάλλος συστήσαντες τοῖς φιλολογοῖς κοινὰ κατέστησαν, καλὸν μὲν ἔργον ποιοῦσιν, οὐ μὴν περὶ τὸ κάλλιστον τῆς Θεολογίας διατρίβουσιν. Ὅσοι δὲ τὰ τῆς θείας γραφῆς νοερά παραγγέλματα καὶ τοὺς τῶν ἁγίων πατέρων λόγους τε καὶ εὐχάς, δι' ὧν αἱ ἡμέτεραι ψυχαὶ τοῖς ἐπουρανίοις ἀγγέλοις συμβιώσουσι, δημόσια τοῖς βουλομένοις ἐποίησαν, οὗτοι γνησίως καὶ τῆς παρούσης ζωῆς καὶ τοῦ μέλλοντος βίου ἡμῖν βρώματα παρέθηκαν. Κἀγὼ τοιγαροῦν εὐρῶν τὰς θείας λειτουργίας τῆ ἡμῶν ἀμελείᾳ διεφθαρμένας, συνεργῶ χρώμενος Λιβίῳ τῷ Ποδοχάταρῳ³ αἰδεσιμωτάτῳ τῆς Κύπρου

σ. 192. Σφάλλεται ὁ κ. Τρεμπέλας γράφων, ὅτι ἡ ἐκδοσις αὕτη ἐγένετο ἐν Βενετίᾳ (ἐνθ. ἀνωτ. σ. 1β'), καὶ ὅτι τοῦ Χρυσοστόμου μόνην περιεῖχε τὴν Λειτουργίαν.

1. Κατὰ τὸν Liequien (Oriens Christianus) III, στ. 1054) ὁ Λεονάρδος de Balestrinis ἐκ τῆς τάξεως «τῶν μακρῶν ἀδελφῶν ἐξετέλει ὑπηρεσίαν ἐν Ρόδῳ (ἦτις ὅμως τῷ 1522 κατὰ τὸν Legrand ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων) καὶ ἀπέθανεν ἐν Ρώμῃ τῷ 1524. Δὲν γνωρίζω διατι ἐν τῇ κατωτέρῳ προσφωνηματικῇ τοῦ Δούκα ἐπιστολῇ δὲν ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τούτου. Ἡ τοῦ Δούκα ἐκδοσις ἐθεωρήθη ὡς ἐπίσημον ἐν τῇ Δυτ. Ἐκκλησίᾳ κείμενον τῆς Λειτουργίας τῆς Ὄρθοδόξου τῆς Ἀνατ. Ἐκκλησίας, ὅπερ καὶ αὐτὸς ὁ Morelius ἐξέδοτο.

2. Περὶ τούτου βλ. Σάθα, Νεοελλ. Φιλολ. σ. 227 καὶ Legr. I, 194. Ἦν οὗτος καθηγητὴς τῆς ἑλληνικῆς ἐν Ρώμῃ καὶ Alcalá, καὶ συνεργάτης εἰς τὸ πλῆρες πολύγλωττον (κείμενον τῆς ἁγ. Γραφῆς), εἶτα ἐν Βενετίᾳ διευθυντὴς καὶ ἐκδότης.

3. Ποδοχάταρῳ. Περὶ τοῦ Λιβίου Podocatorum ἢ Podocator βλ. Archives de l' Orient latin, τόμ. II, σ. 320-4.

ἀρχιεπισκόπῳ, καὶ τῆς Ῥόδου μητροπολίτη λογιωτάτῳ καὶ ἀρίστοις θεολόγοις, καὶ εἰς τὸ ἀρχαῖον κάλλος συναγαγόν, καὶ μετὰ ἐπιμελείας ἐντυπωθῆναι ἐπινοήσας, ἡμῖν τοῖς ὀρθοδόξοις δῶρον ἔδωκα, καὶ εἰ μὲν τὸ δῶρον ἀξιόλογον ὑμῖν φαίνεται, ἐν ταῖς ὑμῶν θείαις ἱεουργίαις μνημόσυνον ἡμῖν ποιήσατε. Ἔρωσθε».

Μετὰ δύο ἔτη μὴ τυχοῦσα ἡ ἔκδοσις αὕτη τῆς προσηκούσης παρὰ τοῖς ὀρθοδόξοις ὑποδοχῆς, ἐπανελήφθη τῷ 1528, ἀλλὰ μόνον ἡ Χρυσοστομική Λειτουργία μετὰ λατινικῆς ἤδη μεταφράσεως τῶν Οὐνιτῶν γράμιν.

«Ἡ θεία λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.

Divina missa sancti Joannis Chrysostomi».

Ἐν τέλει: «Venetiis per Joannem Antonium et fratres de Sabio sumptu et expensis D. Demitrii Zini Zacynthii et D. Menandri Nuntii Corcyraei sociis, MDXXVIII».¹

Ἡ ἔκδοσις αὕτη οὕτω δίγλωττος ἐπανελήφθη ἔπειτα πολλακίς ὡς τὸ 1644:

«Τῆς θείας λειτουργίας τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, δύο κείμενα.

Divinae missae sancti Joannis Chrysostomi exemplaria duo.

Ἐκτέθηται παρὰ τῆ τῶν φίλων Ξυνορίδι. Ἐν τῇ Σαίηκίτῃ,

Venetiis MDCXLIV, Cnm privilegio»².

Ἐν σελ. 13 «Λειτουργία γλ. κατὰ τὴν Δημητρίου τοῦ Κρητὸς Δούκας ἔκδοσιν», ἣτις ἐγένετο ἐν Βενετίᾳ τῷ 1528, ὡς εἶδομεν.

Κατὰ τὸ αὐτὸ 1644 ἔτος ἔχομεν καὶ τὰς ἐξῆς σχεδὸν παρεμφερεῖς ἐκδόσεις: «Ἡ θεία λειτουργία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου.

Divina missa sancti patris nostri Joannis Chrysostomi.

Superiorum permissu et privilegio. Venetiis MDCXLIV apud Joannem Antonium Julianum. Si veude per antar al Ponte de san Fantin»³.

Εἰς μικρότερον σχῆμα ἑτέρα ἔκδοσις.

«Τῆς θείας λειτουργίας τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου πρώτη (sic) ἔκδοσις (!). Ἐκτέθηται παρὰ τῆ ἱερᾶ τῶν φίλων Ξυνορίδι γλ.

Venetiis MDCXLIV cum privilegio»⁴.

Ἄλλη ἔκδοσις:

1. Εἰς 8ον, φ. 44, ἀνάριθμα βλ. Legr. I, σ. 202. Πῶς λέγονται οἱ ἐκδότης socii ἀδελφοί, ὁ μὲν Ζαζύνθιος ὁ δὲ Κερκυραῖος καὶ διαφόρως ἐπωνυμούμενοι; ἢ μήπως ἦσαν προσήλυτοι καὶ οὗτοι.

2. Εἰς 12ον, σ. 198, Liegr. XVII, αἰῶνος, I, σ. 459. Εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι ἡ λειτουργία αὕτη ἐπανεξεδόθη.

3. Legr. αὐτ. σ. 462² εἶναι δὲ ἡ ἔκδοσις αὕτη σχημ. 8ον ἐκ φύλλ. 44 ἀναρίθμων.

4. Εἰς 12ον φύλλα δύο ἀνάριθμα καὶ σ. πδ'. παρὰ Legr. αὐτ. σ. 463.

«Λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἑτέρα ἔκδοσις.
Ἐκτέθηται κτλ. Venetis MDCXLIV cum privilegio»¹.

Καὶ πάλιν :

«Λειτουργία κτλ. Κατὰ τὴν τοῦ Δημητρίου Δούκας τοῦ Κρητὸς ἔκδοσιν.
Ἐκτέθηται κτλ. Venetiis MDCXLIV»².

Πᾶσαι λοιπὸν αἱ ἐκδόσεις αὗται βάσιν εἶχον τὴν ἀρχέτυπον ἐκείνην, ἣν ἐπεξεργάσθη ὁ Λόγιος Κρῆς ἐπικουρούμενος αὐτῷ καὶ τῶν δύο ἀρχιερέων ἀναιεῖξας διαφόρους διατάξεις ἐκ τῶν εἰληταρίων εἰλημμένας καὶ δι' ἔρωθρῶν γραμμάτων σεσημειωμένας³. Εἶχον δὲ μεγαλητέραν τοῦ δέοντος αὐταὶ ἔκτασιν κατὰ τὸ σύστημα τῆς λειτουργίας τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, ἅτε ἐκεῖ διὰ τούτων ὀδηγουμένου τοῦ λαοῦ εἰς παρακολούθησιν τῶν τελουμένων ὑπὸ τοῦ ἱερέως καὶ ἐρμηνευτικὸν μᾶλλον σκοπὸν ἔχουσῶν. Αἱ ἀθροαὶ αὗται ἐκδόσεις ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ ἔτει ἐξηγοῦνται ἐκ τῆς ἀθροῆς εἰς τὸν οὐνιτισμὸν προσχωρήσεως τῶν ὀρθοδόξων, ὡς διδάσκει ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία. Οἱ παπικοὶ ἀπόστολοι ἐνέτειναν τότε ὅλας αὐτῶν τὰς προσπαθείας καὶ πᾶσαν μηχανὴν μετήρχοντο, ὅπως προσηλυτίσωσι τοὺς δειναῖς συμφοραῖς περιπεσόντας τῆς Ἀνατολῆς Ὀρθοδόξους, καὶ ὑπέσχοντο εἰς ἀντάλλαγμα τὴν ἰσχυρὰν προστασίαν τῆς παπικῆς αὐλῆς κατὰ τὰς ἀνυποίστους τῶν Τούρκων διώξεις καὶ τὸν ἐξανδραποδισμόν. Ἀλλὰ μὴ λησμονῶμεν, ὅτι τότε κατέφυγον οἱ Ἀλβανοὶ ἐκ τε τῆς κυρίως Ἀλβανίας καὶ τῆς Πελοποννήσου εἰς τὴν Σικελίαν καὶ κάτω Ἰταλίαν, οἵτινες ἐγένοντο δεκτοὶ ὡς οὐνῖται διαφυλάξαντες πολλὰ προνόμια καὶ τὸ ritus graecus, ὅθεν καὶ Greci ἐλέγοντο καὶ ἡ πρωτεύουσα αὐτῶν Piana di Greci ἐκλήθη. Μᾶλλον τούτων χάριν ἐτυποῦντο, οἵτινες μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἥρωος Σκενδέρβη, καὶ μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τῶν Τούρκων (1615) ἐγκαταλειφθέντες ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν ἐξεπατρίσθησαν ζητοῦντες ἄσυλον εἰς τὸ παλαικὸν κράτος. Πλὴν τῶν διὰ τοὺς λαϊκοὺς προοριζομένων τούτων ἐκδόσεων ἔχομεν ταυτοχρόνως καὶ μίαν διὰ τοὺς μοναχοὺς τοῦ ritus graecus, ἣτις ἔχει κατὰ τοῦτο σπουδαιότητα. ἅτε παρὰ τὸ ἀρχέτυπον κείμενον ἔχει λατινικὴν μετάφρασιν ἐκπονηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ μεγάλου φιλέλληνος φιλολόγου Ἑράσμου. Αὕτη ὡς εἰκὸς ἔχει διπλασίαν ἔκτασιν καὶ ἐπιγράφεται : «Λειτουργίας τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἑτέρα ἔκδοσις, τελεῖσθαι εἰωθυῖας ἐν τισι τῶν μοναστηρίων, ὡς ἔστι τοῖς ἐντυγχάνουσι τεκμαίρεσθαι.

Missa sancti Joannis Chrysostomi A. D. E. R. in gratiam episcopi

1. Legr. αὐτ. εἰς 12ον, 3 φύλλα λευκά καὶ σ. νη'.

2. Αὐτ. 12ον, σ. πη'.

3. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος δι' ὃν προετάξαμεν τὰ τῶν ἐκδόσεων τοῦ Δούκα ἐνταῦθα· διότι εἶναι ὁ μόνος, ὅστις ἐχρησιμοποίησεν εἰλητάρια, ἅπερ ἀντιπροσωπεύουσι τὸ ἀρχαιότερον καὶ γνησιώτερον τῆς θείας λειτουργίας κείμενον.

Roffenis versa¹. Ἐκτέθηται παρὰ τῇ ἱερῷ τῶν φίλων ξυνωρίδι. Ἐν τῇ Σαληνάτῃ. Venetiis MDCXLIV cum privilegio»².

Οὕτω προσοδοφόρον ὑπῆρξε τὸ ἔτος 1644 εἰς φιλοπαπικὰς τῆς θείας λειτουργίας ἐκδόσεις, ἐκφανεῖς καὶ διὰ τῶν ἐντὸς τοῦ κειμένου δαψιλῶν στοιχείων, δι' ὧν διακρίνονται αἱ τυπικαὶ διατάξεις πλεονάζουσαι τοῦ κυρίως κειμένου τῆς λειτουργίας.

2. Τὰ εἰλητάρια τῆς μονῆς Μεγίστης Λαύρας.

Ὁ ἐκπονήσας τὴν παραβολὴν τῶν τῆς Λαύρας εἰληταρίων ἐν τοῖς ζῶσιν εἰσέτι 75κοντούτης ἱεροδιάκονος Γερμανός, ὑποτακτικὸς τοῦ Λαυριώτου μεσαιωνοδίφου Ἀλεξάνδρου, εὐλαβεῖα κινούμενος καὶ συμβουλῇ τοῦ γέροντος αὐτοῦ, ἀρωγῇ τε καὶ ποδηγητήσιν διαφόρων μεσαιωνοδιφῶν ἐπισκεπτομένων τὴν Λαύραν καὶ δὴ τοῦ ἀειμνήστου Κεραμέως ἐπεχείρησε τῇ πραγματείᾳ, αὐτὸς μὴδὲν ἔχων ἐπιστημονικὸν ἐφόδιον, εἰ μὴ τὰ κοινὰ μόνα γράμματα, καὶ τὴν ἱεροδιακονικὴν πείραν. Ἦν δὲ ἱεροδιακονεύων ἐν τῇ μητροπόλει τῶν ἀθωϊτίδων μονῶν, τῇ Λαύρᾳ, ὅτε ἐπελάβετο τοῦ ἔργου, ἔτη δέκα πρὸς τοῖς τρισὶν εἰς τὰ τῆς ἱερατικῆς τάξεώς καὶ τὰ τυπικὰ τῆς θείας λειτουργίας μυούμενος, πολλάκις μετὰ τοῦ ἐφησυχάζοντος τότε ἐν τῷ τῆς Λαύρας Μυλοποτάμῳ συλλειτουργήσας, τοῦ ἐγκρατεστάτου περὶ τὰ τυπικὰ τῆς ἐκκλησίας Ἰωακείμ τοῦ Γ', αὐστηροτάτου δὲ τῶν ἱερῶν παραδόσεων θεματοφύλακος. Βεβαίως ὁ διάκονος Γερμανὸς προβαίνων ἐπὶ τὸ ἔργον δὲν ὠθεῖται ὑπὸ βαθυτέρας σκέψεως, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἀπλῆς καλογερικῆς νοοτροπίας πρὸς τὴν αὐτοῦ ὠφέλειαν καὶ ὁδηγίαν καὶ τῶν προειλομένων νὰ ἐκμάθωσι τὴν κανονικὴν διατύπωσιν καὶ λειτουργικὴν τελειότητα (ἀφοῦ κατὰ τὸ πρῶτον σχεδιάγραμμα εἶχεν ἐκ τοῦ Συναξαριστοῦ ἀναγράψει ἐν τέλει καὶ τὰ ὀνόματα ἀπάντων τῶν ἀναφερομένων ἁγίων ἐν τοῖς καθ' ἡμέραν ὑπομνήμασι, ἵνα κατὰ τὴν προσκομιδὴν ὁ βουλόμενος ἱερεὺς ἐξάγῃ μερίδα ὑπὲρ αὐτῶν εὐρίσκων εὐχερῶς καὶ καθ' εἰρμὸν τὰ τούτων ὀνόματα). Ὡς πᾶς τις προῖδεάζεται ἐκ τῶν εἰρημένων ὁ Λαυριώτης διάκονος μόνον πρακτικὸν προετίθετο σκοπὸν εἰς τὸ ἐγχείρημα προβαίνων, ἀλλ' οἱ σύμβουλοι αὐτοῦ κατώρθωσαν νὰ προσδώσωσιν αὐτῷ καὶ ἐπιστημονικὴν γροιάν. Ἐγὼ χαίρων ἀνακοινοῦμαι τὴν ἐργασίαν ταύτην Ἁγιορείτου ἀπτήνος μὲν περὶ τὰ γραμματικά, ἀλλ' ἐμπειροτάτου περὶ τὰ λειτουργικὰ καὶ ζηλωτοῦ εἰς ἄκρον τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως, ὅστις ἐπωφεληθεὶς ἐκ τῆς μετὰ λογίων ἀναστροφῆς κατώρθωσε τὴν ἀντιβολὴν ταύτην. Ἔστω δ' οὗτος εἰς

1. A. D. E. K=a Desiderio Erasmo Roterodamo. Οὗτος εἶχεν ἐκδώσει χάριν τοῦ ἐπισκόπου τούτου τὴν μετάφρασιν τῷ 1537: «Joannis Chrysostomi missa graecolatina interprete...Parisiis.

2. Εἰς 12ον, σ. 115, Legr. αὐτ. σ. 461.

παραδειγματισμὸν πολλῶν ἀργοσχόλων λογίων τοῦ Ἁθωνος, οἵτινες ἐνῶ ἠδύναντο νὰ συνεισφέρωσι μεγάλως εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς ἐκκλησ. φιλολογίας περὶ ἄλλα τυρβάζουσιν ὀρρωδοῦντες ἐπὶ τῇ τοῦ καλάμου ἀφῆ ἢ κατευθύνοντες αὐτὸν εἰς ἀνωφελῆ πράγματα.

Κῶδ. Χαρτ. 4ον, 0,34×0.26, σ. 231, ἔτους 1895.

[Γερμανοῦ ἱεροδιακόνου Λαυριότου] «Ἀναγραφή εἰληταρίων τῆς ἱερᾶς μονῆς Μεγίστης Λαύρας».

Πίναξ τῶν περιεχομένων

«Πρόλογος σ. 1—2.

Εἰλητάρια πλήρει (sic) καὶ ἔλλειπῆ σ. 3—4.

Ἡ πανομοιότυπος γραφή αὐτῶν 5—23.

Τὰ [εἰλητάρια] τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου [τῆς λειτουργίας αὐτοῦ δηλ.] 24—87.

Τὰ [εἰλητάρια] τοῦ μεγάλου Βασιλείου [τῆς λειτουργίας αὐτοῦ] σ. 88—151.

Τὰ τῶν προηγιασμένων σ. 152—161.

Τὸ [εἰλητάριον] τοῦ διακονικοῦ σ. 152—174.

Τὸ » τοῦ ἀρχιερατικοῦ 175—185.

Εὐχὴ εἰς ἀδελφοποίησιν σ. 185.

Εὐχαὶ ἐπὶ κολύβων σ. 186—187.

Εὐχὴ ἐπὶ τῶν ἐν βρώμασι σκανδαλισθέντων σ. 188.

Εὐχὴ ἐπὶ ἀρρώστων σ. 188.

Εὐχὴ εἰς ἀνοιξιν ἐκκλησίας ὑπὸ αἰρετικῶν βεβηλωθείσης Νικηφόρου Πατριάρχου σ. 188—190.

Εὐχὴ ἕτερα εἰς τὸ αὐτό, Ταρασίου Πατριάρχου σ. 190.

Εὐχὴ ἐπὶ ἀνοίξει ναοῦ βεβηλωθέντος ὑπὸ ἐθνικῶν σ, 190.

Εὐχὴ λεγομένη ἐν τῇ εἰσόδῳ πρὸ τῆς συνήθους ἐπὶ ἀνοίξει ναοῦ, ἐν ᾧ συνέβη θανεῖν ἄνθρωπον βιαίως σ. 191.

Εὐχαὶ διαφόρων [ὑποθέσεων] ἐν εἴδει εὐχολογίου σ. 192.

Ἀκολουθία τοῦ μεγ. ἁγιασμοῦ τῶν Θεοφανείων σ. 192—194.

Τάξις γινομένη ἐπὶ μνήστροις βασιλέων καὶ λοιπῶν σ. 195—196.

Ἀκολουθία τοῦ στεφανώματος σ. 196—199.

Εὐχὴ εἰς τὴν λύσιν τῶν στεφάνων σ. 199.

Εὐχὴ λεγομένη ἐν λιτῇ γινομένη διὰ φόβον τινὰ σ. 200.

Εὐχὴ ἐπὶ ἀνομβρίας σ. 200.

Εὐχὴ εἰς εὐλόγησιν σταφυλῆς.

Ἀκολουθία εἰς τὸ ποιῆσαι κατηγουμένους σ. 201—203.

Τάξις γινομένη ἐπὶ λιτῇ μελλούσης τῆς μεγάλης ἐκκλησίας σ. 205—208,

Εὐχὴ λεγομένη ἐπὶ ἐγκαίνια ναοῦ σ. 208.

Εὐχὴ εἰς λιτὴν τῶν ἐγκαινίων τῆς ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας σ. 209—210.
Τὰ εἰλητάρια τῆς θείας μεταλήψεως σ, 211—231».

[Πρόλογος]

σ. 1. «Ἐν παντὶ πράγματι ὁμολογουμένως ἡ τάξις ἐστὶν ἀρετὴ καὶ ἐπομένως ἀξία ἐπαινοῦ, πολλῶ δὲ μᾶλλον, ὅταν αὕτη γίννεται ἐπὶ ἱερῶν βιβλίων, ἐν αἷς τὰ τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν τεθησαύρηται. ὅθεν καὶ γὰρ καθορῶν τὰ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς ἱερᾶς μου Μετανοίας Μ. Λαύρας εἰλητάρια, ἐξ ὧν περιέχουσιν 23 τὴν λειτουργίαν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, 19 τὴν τοῦ μεγ. Βασιλείου, δύο τῶν προηγιασμένων ἐν τὴν τάξιν τοῦ διακόνου, ἐν ἀρχιερατικῶν, ἐν εὐχὰς διαφόρων ἐν εἴδει εὐχολογίου καὶ δύο εὐχὰς μεταλήψεως [ἦτοι ἐν ὄλῳ 49 εἰλητάρια], Α'. ἀπηρίθμησα τὰ πλήρη καὶ τὰ ἐλλειπῆ. Β'. ἀντέγραψα χειρὶ πανομοιότυπον γραφὴν ἑνὸς ἐκάστου, καὶ κατεχώρησα μετὰ τοῦ ἀριθμοῦ <περιεῖχεν>, ἵνα γνωσθῇ ἡ τούτων χρονολογία ὑπὸ παλαιογράφων. Γ'. παρέβαλλον ἅπαντα καὶ κατέγραψα ἑνὸς ἐκάστου τὴν διάφορον γραφὴν πρὸς τὸ ἔντυπον εὐχολόγιον τῆς τετάρτης ἐκδόσεως ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ τυπογραφείου ὁ Φοῖνιξ ἐν Βενετίᾳ 1877. Σημειωτέον ὅτι εἰς τὴν κατάταξιν τούτων ἠκολούθησα τὴν σειρὰν τῶν ἀριθμῶν, οὓς εἶχον ἐπιγεγραμμένους μετὰ τῶν μέτρων μῆκος καὶ πλάτος. Ἀρχαιότερον τούτων ὄλων ὑπολαμβάνω τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 13, καθὰ ἐν τοῖς διπτύχοις μνημονευόμενον τοῦνομα τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Πολυεύκτου σ. 2 πατριαρχεύσαντος ἀπὸ 956—970. Εἰς δὲ τὰ ὑπ' ἀριθ. 20 καὶ 31 περιέχονται εἰκόνες Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἐν ἀρχῇ.

Τὸ ὠραιότερον κατὰ τὸν πλουτισμὸν εἰς εἰκονογραφίας τὸ ὑπ' ἀριθ. 2.

Δίκαιος ἔπαινος καὶ εὐγνωμοσύνη ὀφείλεται τοῖς ἀδελφοῖς Λαυριώταις ἐπὶ τῇ διατηρήσει τσοσούτων εἰληταρίων, δι' ὧν οἱ παλαιογράφοι δύνανται νὰ κατατάξωσι σειρὰν αἰώνων τὴν γραφὴν πρὸς μελέτην τῆς παλαιογραφίας. Εἰλητὸν καὶ εἰλητάριον ταυτόσημα· εἰλητῆριον τὸ βιβλίον, κώδηξ βασιλικός, εἰλητὸς—στρομημένος.

Ἐν τῇ ἱερᾷ Μονῇ τῆς Μεγίστης Λαύρας Ἄθῳ Μαρτίου 9, 1895.

Γερμανὸς Λαυριώτης»

Ὁ κωδικογράφος δυστυχῶς δὲν ἀποκαλύπτει τὸν σκοπὸν τοῦ ἐγχειρήματος καὶ μόλις ἐν τέλει διαφαίνεται, ὅτι παλαιογραφικὰ δοκίμιον ἐξέδοτο. Πρὸς τούτοις δὲν εἶναι ἀληθές, ὅτι πάντα εἰσὶ ἀχρονολόγητα τὰ εἰλητάρια. Ἐκ τῶν πανομοιοτύπων π. χ. τὸ ὑπ' ἀρ. 25 (σ. 18) ἔχει ἐν τέλει † Ἰωάσαφ πέφυκα Λευίτου πόνος ἔτους ς' ωοδ', ἰνδ. δ', μηνὶ Ἰουλίου ε'» ἀρ. 46 (σ. 20) † «Ἐτους ς' ς' κη', ἰνδ. ιβ', μηνὶ μαῖω ς'. † Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ τοῦ Γεδεῶν πόνος», ἀρ. 5 (σ. 14) † Ἐτους ς' ς' οε', ἰνδ. ε', μηνὶ σεπτεμβρίῳ, Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ Ἰωάσαφ πόνος». ἀρ. 10 (σ. 15) † Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ

τοῦ Γεδεών πόνος, ἔτους ,Ϛ ϑ κη'. Ἰνδ. ιγης, μηνὶ Ἰουνίῳ ιθ'». Ἴσως καὶ ἄλλα τῶν εἰληταρίων ἔχουσι χρονολογίαν, ἔφ' ὅσον ταῦτα ἐκ τῶν πανομοιοτύπων, ἅπερ ἐμφαίνουσι τὸ τέλος ἔχουσιν, ὑπάρχουσιν ἀναγεγραμμένα ὡς π. χ. τὸ 5. «...Σωφρονίου πόνος ἔτους ,Ϛ ϑ κ', μηνὶ Ἰανν. κθ', Ἰνδ. ια'.

Πᾶς τις θὰ ἀνέμενε βεβαίως μετὰ τὸν τοιοῦτον πρόλογον νὰ ἴδῃ τὰς διαφοροὺς τῶν εἰληταρίων, ὡς ἐπαγγέλλεται ὁ ἀναγραφεὺς, γραφάς, ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν ἔπραξε τοῦτο, ἀλλ' ἐπὶ μὲν τῆς μιᾶς ὕψεως τοῦ ἀνοικτοῦ κώδικος παρέθηκεν ἑνὸς μόνου εἰληταρίου τὴν γραφὴν καὶ ἔναντι τὴν τοῦ Εὐχολογίου, καὶ ἐπὶ τῆς ἄλλης τοὺς ἀριθμοὺς ἀπλῶς τῶν εἰληταρίων, ἐν οἷς ἡ ἀντίστοιχος περικοπή. ἀλλὰ τίς ἡ διαφορὰ οὐδαμοῦ σημειοῦται, τὸ δὲ χεῖριστον, ὅτι καὶ τῆς παρατιθεμένης περικοπῆς δὲ σημειοῦται ὁ ἀριθμὸς τοῦ εἰληταρίου, ὅθεν ἐλήφθη. Ὡστε ἡ ἐργασία αὕτη δὲν εἶναι ἀντιβολὴ πλέον, εἰ μὴ εὐρητήριον, καὶ ἀναμένει τὸν ἐπιστήμονα παλαιογράφον, ὅστις βάσει ταύτης νὰ ἀποπερατώσῃ αὐτήν. μίαν δυσκολίαν θὰ συναντήσῃ, διότι ὁ συλλέκτης δὲν διήρесе τὰ εἰλητάρια κατὰ μικρὰ τμήματα σελιδοποιῶν τρόπον τινὰ τοὺς ἐπιμήκεις λώρους, ὧν τινες ἔχουσι μῆκος 10 μέτρων, ἵνα εὐχερέστερον εὕρῃ τις τὰ ἀντίστιχα μέρη καὶ τὰς λέξεις κατὰ τὴν ἀντιβολήν¹. Κατὰ ταῦτα ἐν τῷ κώδικι τούτῳ ἔχομεν ἐνώπιον ἡμῶν ἀπόπειραν πρὸς ἓν συμπληρωμένον Λειτουργικὸν ἐπὶ τῇ βάσει 49 εἰληταρίων, χωρὶς ὅμως νὰ διακριθῶσι αἱ διάφοροι προσθῆκαι καὶ ἀφαιρέσεις κατὰ τόπον καὶ χρόνον, ὅπερ σπουδαιότατον μειονέκτημα, καὶ ἔναντι τὰ τοῦ Εὐχολογίου ἀντίστοιχα μέρη, καὶ βλέπομεν τὰ κενὰ ἀμέσως, δι' ὧν καταμανθάνομεν πόση ἀβαρία, ἀλλὰ καὶ παραχάραξις ἔχει συντελεσθῆ διὰ τῶν αἰώνων εἰς τὰς διατάξεις τῆς θείας λειτουργίας καὶ τῶν λοιπῶν ἱεροτελεστιῶν. καὶ τὰνάπαλιν προσθῆκαι ἐπουσιώδεις καὶ σχολαστικαὶ (πλεονασμοί).

Φόρτον περιττὸν ὅλως τῷ ἔργῳ προσδίδουσι τὰ παρατιθέμενα κείμενα καὶ ἔνθα δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη ἢ εἰς λέξιν καὶ ἄρθρον πολλάκις ἀναφέρεται ἡ διαφορὰ. Οὔτε χωρίζονται διὰ διακριτικοῦ τινος σημείου τὰ διάφορα. ἐνίοτε μάλιστα ταῦτά εἰσι μετάθεσις ἀπλῆ λέξεως ἢ καὶ ἄρθρου καὶ ἐλαχίστου μορίου. ἐπομένως ἡ ἐργασία οὔτε πρὸς ἔκδοσιν προώριστα, ἀλλ' οὔτε καὶ ἀπρόσκοπον παρέχει τὸν ἔλεγχον τῷ ἀναγνώστῃ. Κατὰ ταῦτα δὲν εἶναι ἐν συμπληρωμένον λειτουργικὸν βιβλίον ἐπὶ τῇ βάσει τοσοῦτον σεβαστοῦ ἀριθμοῦ ἀντιγράφων, τοῦθ' ὅπερ ὑπερέβαινε τὰς δυνάμεις τοῦ φιλοπόνου ἱεροδιακόνου. Αἱ ἐλλείψεις καὶ ἀπὸ ἀπόψεως ἀντιβολῆς δὲν εἶναι ὀλίγαι, ἰδίως αἱ τεχνικαί. ὁ ἄνθρωπος οὔτε εἶδε οὔτε ἠρώτησε πῶς γίνονται τοι-

1. Ἴδου πόσας δυσχερείας θὰ παρουσιάσῃ καὶ ἀπὸ μεθοδικῆς ἀπόψεως ἡ συγκρότησις τοιαύτης ἐργασίας, ἵνα ἀποβῇ χρήσιμος διὰ τοῦτο συμβουλευθῶ τοῖς μοναχοῖς, ἵνα συμβουλευθῶνται ἄλλοις ἀρμοδιότεροις, ὅπως μὴ ἀπολέσωσι τὸν μισθόν. Ὁ συνάδελφος Σπυρ. Καμπανάος εἶχε μεσολαβήσῃ παρὰ τοῖς ἐν Ἀθήναις πρὸς ἔκδοσιν τῆς ἐργασίας, καὶ εὐτυχῶς διότι ἀπεποιήθησαν.

αὐται ἐργασίαι, καὶ ἀντὶ τὰς θέσῃ ὑποσελιδίως τὰς διαφορὰς, γράφει ταύτην καὶ ἐπὶ τῆς ἑναντι σελίδος καὶ παρατάσσει ὁρμαθόν, σειρὰν ἀριθμῶν, πολλάκις καὶ τῶν ὑπερτριάκοντα εἰληταρίων, ὅλων δηλ. ὅπερ ἡδύνατο διὰ μιᾶς καὶ μόνης λέξεως νὰ δηλωθῇ. ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον μίαν καὶ μόνην ἀναγράφει διαφορὰν, σπανιώτατα πλέον τῶν 5, μὴ προσδιοριζομένων οὔτε χρονικῶς οὔτε τοπικῶς. "Ὡστε ἡ ἔλλειψις αὕτη εἶναι οὐσιώδης. καὶ καταντᾷ ὅλη αὕτη ἡ περιπέτεια ν' ἀναφέρεται μόνον εἰς τὸ κείμενον, ὅτι ὑπάρχει δηλ. ἡ περικοπὴ εἰς τόσα καὶ τόσα εἰλητάρια. Ἐν τοσοῦτῳ πρέπει ν' ἀποδοθῇ δίκαιος ἔπαινος εἰς τὸν συντάκτην διὰ τὴν φιλοτιμίαν, ἀλλὰ καὶ ἐπιτίμησις, διότι ἐπεχείρησεν ἔργον ἀνώτερον τῶν δυνάμεων οὐχ ἦττον οὐχὶ πάμπαν ἄχρηστον. Ἐν πρώτοις διὰ τῶν ἀφειμένων ἑναντι τοῦ κειμένου τοῦ Εὐχολογίου κενῶν διακρίνει πᾶς τις ὁποῖα καὶ ὅποσα συνετελέσθησαν προσθῆκαι καὶ ἀφαιρέσεις ἢ καὶ παραχαράξεις κατὰ τὸν μακροῖωνα χρόνον· συνήθως αἱ προσθῆκαι εἰσιν ἐπουσιώδεις ἀναφερόμεναι εἰς δείγματα κακῶς ἐννοουμένης εὐλαβείας, ὧν δέον νὰ ἀπαλλαγῶσι τὰ ἱερά κείμενα, ἅπερ εἰς τὰ ἀρχέτυπα ἦσαν ἀπλᾶ καὶ ἀπέριττα.

Αἱ μεγάλαι διαφοραὶ ὑπάρχουσιν εἰς τὰς διατάξεις καὶ τὰ τελούμενα ὑπὸ τοῦ ἱερέως· π.χ. ὁ ἀρχιερεὺς, ὁ ἀρχ. ἐπεύχεται, ὁ ἱερεὺς κλινόμενος λέγει. τὸ Εὐχολ. ἔχει: ὁ ἱερεὺς ἐπεύχεται μυστικῶς (σ. 59), καὶ ἀνιστάμενος σφραγίζει τὰ ἅγια τρίτον (sic) λέγων, ἀνιστάμενος σφραγίζει τρίτον τὰ ἅγια δῶρα λέγων, καὶ ἀνιστάμενος ὁ ἱερεὺς σφραγίζει ἐκ τρίτου τὰ ἅγια δῶρα λέγων, καὶ ἀνιστάμενος σφραγίζει ὁ ἱερεὺς τρίτον τὰ ἅγια δῶρα καὶ λέγει, καὶ ἀνιστάμενος καὶ σφραγίζων τρίτον τὰ ἅγια δῶρα λέγει, καὶ ἀνιστάμενος καὶ σφραγίζων τρεῖς τὰ ἅγια δῶρα λέγει τὸ Εὐχολόγιον ἔχει: καὶ ὁ ἱερεὺς ἀνιστάμενος σφραγίζει τρεῖς τὰ ἅγια δῶρα λέγων (σ. 59—61). Ἰδίως μεγίστη παρατηρεῖται διαφορὰ εἰς τὸ μνημόσυνον τῶν βασιλέων καὶ τ.τ. (βλ. σ. 41, 99 κτλ.) καὶ τὰς μνείας τῶν ἁγίων (σ. 125). Τό: καὶ λαβῶν ὁ ἱερεὺς ἐκ τοῦ ἄρτου μερίδα εἰς τὸ ἅγιον ποτήριον, ἔχει 12 γραφὰς διαφόρους. Ἐκ τοῦ ὑπ' ἀρ. 42 εἰληταρίου, ὅπερ ἐγὼ ἀντέβαλον (βλ. κατωτ.) φαίνεται, ὅτι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον ὁ κωδικογράφος ἀναγινώσκει καλῶς (εἶναι τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ἀρχομένου τοῦτο). σέβεται τὴν γραφὴν τοῦ εἰληταρίου, ἔστω καὶ ἂν εἶναι λελανθασμένη, ἀλλ' ἐνίοτε παρασύρεται ὑπὸ τῆς ἔξεως ὡς ἐξωκειωμένος πρὸς τὰ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἀναγινώσκει κατὰ τὸν κρατοῦντα νῦν τύπον (πβλ. τὸ θυμιατόν, ἀντὶ ὁ θυμ.). ἀντὶ ὑπὲρ τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἡμῶν τοῦ δεῖνος, ἀναγινώσκει τοῦδε. καὶ ἐφ' ὅσον τὸ εἰλητάριον τοῦτο προέθετο νὰ καταχωρίσῃ ὁλόκληρον, μόνον ὡς παραδρομὴ δύναται νὰ θεωρηθῇ ἢ παράλειψις μέρους τῆς μεγάλης συναπτῆς. Ἠμέλησεν ὁ κωδικογράφος νὰ δηλώσῃ, ὅτι τὸ εἰλητάριον τοῦτο εἶναι ἀκέφαλον καὶ κολοβὸν ἐκπεσόντος ἐνὸς ἐν ἀρχῇ τμήματος τῆς μεμβράνης (ἴσως δὲ καὶ εἰς ἄλλα συμβαίνει τὸ τοιοῦτον).

Αἱ σπουδαιότεραι διαφοραὶ τῶν τῆς θείας λειτουργίας Λαυρ. εἰληταρίων πρὸς τὸ κείμενον τοῦ Εὐχολογίου (ἔκδ. Βενετίας 1877).

Α'. Λειτουργία θείου Χρυσοστόμου.

Ἐν πρώτοις παρατηροῦμεν, ὅτι ἔν τισι τῶν εἰληταρίων τούτων ὑπάρχουσι καὶ αἱ διατάξεις τοῦ Τυπικοῦ τῶν ἐν τῷ ἱερῷ βήματι συντελουμένων καὶ τῶν ἐκτὸς αὐτοῦ, ἵνα ὁ ἱερεὺς παρακολουθῇ τὴν ἀκολουθίαν ἐν γένει.

Εἰλητάρια

- σ. 31. σοφία 14 εἰρήνη, σοφία, ὀρθοὶ 3.
 σ. 35. εὐλόγησον, δέσποτα, τὴν τιμίαν καὶ ἁγίαν καθέδραν 1.
 σ. 35. εὐλόγησον, δέσποτα, τὸν εὐαγγελιστήν 1.
 σ. 43. κατηχήση αὐτοὺς τὸν λόγον τῆς ἀληθείας (ὄλα).
 σ. 43. ὁ ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων δωρούμενος ἐξαποστείλας τὸν μονογενῆ σου υἱὸν 26, 27.
 σ. 45. τὰς ψυχὰς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ 3.
 σ. 47. πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσοιτο ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι 1.
 σ. 49. μετὰ τὸ ἀποτεθῆναι τὰ δῶρα ἐν τῇ ἁγίᾳ τραπέζῃ καὶ πληρῶσαι τὸν λαὸν τὸν μυστικὸν ὕμνον 13.
 σ. 51. τὸ ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς 28.
 καὶ εἰρήνην τῷ κόσμῳ δώρησαι (γρ. δωρήσαι)
 παρὰ τοῦ κυρίου 18 (καὶ σ. 73)
 ἀνεπαίσχυντα καὶ καλὴν ἀπολογία 16.
 τῆς παναγίας ἀχράντου, ὑπερευλογημένης δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου (πλειστα).
 σ. 53. ἀγαπήσωμεν ἀλλήλους...
 μετὰ δὲ τὸ δοθῆναι τὴν ἀγάπην 5, 7, 14, 20, 31, 36, 38.
 Στῶμεν καλῶς...
 ὁ λαὸς (πολλοί)..
 καὶ τοῦ λαοῦ διαμειβομένου τῇ ἐπιφωνήσει τοῦ (ἔλεον εἰρήνης) 13.
 σ. 55. καίτοι σοι παρεστήκεισαν 13, 20.

Εὐχολόγιον

- σοφία, ὀρθοί.
 εὐλόγησον, δέσποτα, τὴν ἄνω καθέδραν.
 εὐλόγησον, δέσποτα, τὸν εὐαγγελιστὴν τοῦ ἁγίου ἀποστόλου καὶ εὐαγγελιστοῦ τοῦδε.
 κατηχήση τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας
 ὁ τὴν σωτηρίαν τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ἐξαποστείλας τὸν μονογενῆ σοι υἱὸν (Τρεμπέλας 64)
 τὰς ψυχὰς καὶ τὰ σώματα ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ
 πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σε.
 μετὰ τὴν ἐν τῇ ἁγίᾳ τραπέζῃ τῶν θείων δώρων ἀπόθεσιν, μυστικῶς.
 τὸ ἀγαθὸν ἐφ' ἡμᾶς.
 καὶ εἰρήνην τῷ κόσμῳ παρὰ τοῦ κυρίου (Τρεμπ. 88).
 ἀνεπαίσχυντα, εἰρηνικὰ καὶ καλὴν ἀπολογία
 τῆς παναγίας ἀχράντου, ὑπερευλογημένης ἐνδόξου ἡμῶν Θεοτόκου
 ἀγαπήσωμεν ἀλλήλους
 Στῶμεν καλῶς...
 ὁ χορὸς
 καίτοι σοι παρεστήκασιν.

1. ἐνδόξου λείπει πανταχοῦ καὶ ἐκ τῶν ἄλλων λειτουργιῶν.

Είλητάρια

- σ. 57. εὐχαριστήσας, ἀγιάσας, κλάσας...
13 (Τρεμπ 107)
τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον 13.
(Τρεμπ. 109)
ὁ λαός, ἀμήν 6, 7, 13, 20, 27, 31, 38
- σ. 59. τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν σοὶ προσφέ-
ροντες (ὄλα)
ἔτι προσφερόμεν σοὶ τὴν λογικὴν
ταύτην λατρείαν (σχεδὸν ὄλα).
(Τρεμπ. 111)
- σ. 63. εἰς βασιλείας πλήρωμα 13
καὶ παντὸς πνεύματος ἐν πίστει
τετελειωμένου 24
καὶ παντὸς ἐν πίστει τετελειωμέ-
νου (πλεῖστα)
ἐξαιρέτως τῆς παναχράντου ὑπερ-
ευλογημένης 31
- σ. 67. μνήσθητι, κύριε, πάσης ἐπισκο-
πῆς ὀρθοδόξων τῶν ὀρθοτομούν-
των τὸν λόγον 6
ὁ διάκονος (ἀναγινώσκει) τὰ δί-
πτυχα τῶν ζώντων (πλεῖστα)
- σ. 71. καὶ μιᾷ καρδίᾳ δοξάζειν τὸ πάν-
τιμον 7
ὀργῆς καὶ ἀνάγκης 16, 18, 124, 28,
30, 32.
- σ. 73. οὐρανῶν κληρονομίαν μὴ εἰς
κρίμα ἢ εἰς κατάκριμα (ὄλα).
(Τρεμπ. 126)
αἰτησάμενοι ἑαυτοῖς καὶ...7
- σ. 75. τὰς κεφαλὰς ὑμῶν τῷ κυρίῳ κλί-
νατε 14, 16, 18, 20, 24, 29, 32.
- σ. 77. καὶ ἔλθε εἰς τὸ σῶσαι ἡμᾶς 24.
(Τρεμπ. 129)
καὶ κάτω ἡμῖν ἀοράτως 13
- σ. 79. καὶ λαβὼν ὁ ἱερεὺς ἐκ τοῦ ἄρτου
μερίδα μίαν βάλλει εἰς τὸ ἅγιον
ποτήριον λέγων 1.²
πλήρωμα πνεύματος ἁγίου (πλεῖ-
στα)
μετὰ φόβου Θεοῦ καὶ πίστεως
προσέλθετε 18, 20.

Εὐχολόγιον

- εὐχαριστήσας καὶ εὐλογήσας, ἀγιάσας,
κλάσας.
τὸ περὶ ὑμῶν καὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον,
ὁ χορός, 'Αμήν. '
τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν σοὶ προσφερόμεν.
ἔτι προσφερόμεν σοὶ τὴν λογικὴν ταύ-
την καὶ ἀναίμακτον λατρείαν.
εἰς βασιλείας οὐρανῶν πλήρωμα.
καὶ παντὸς πνεύματος δικαίου ἐν πίστει
τετελειωμένου (Τρεμπ. 116) καὶ
ἐξαιρέτως τῆς παναγίας, ὑπερευλογημέ-
νης, ἐνδόξου.
ἐν πρώτοις μνήσθητι. κύριε. τοῦ ἀρχιε-
πισκόπου ἡμῶν...
- καὶ μιᾷ καρδίᾳ δοξάζειν καὶ ἀνυμνεῖν
τὸ πάντιμον.
ὀργῆς κινδύνου καὶ ἀνάγκης.
οὐρανῶν κληρονομίαν, εἰς παρησίαν
τῆν πρὸς σέ, μὴ εἰς κρίμα ἢ εἰς κα-
τάκριμα,
αἰτησάμενοι ἑαυτοὺς καὶ...
τὰς κεφαλὰς ἡμῶν τῷ κυρίῳ κλίνωμεν.
καὶ ἔλθε εἰς τὸ ἀγιαῖσαι ἡμᾶς.
καὶ ὦδε ἡμῖν ἀοράτως.
πλήρωμα ποτηρίου, πίστεως, πνεύματος
ἁγίου
μετὰ φόβου Θεοῦ, πίστεως καὶ ἀγάπης
προσέλθετε.

1. Πανταχοῦ σχεδὸν ἀντὶ τοῦ χοροῦ τὰ εἰλητάρια ἔχουσιν ὁ λαός.

2. Ἡ διάταξις αὕτη ἔχει ἐν τοῖς εἰληταρίοις 12 διαφόρους γραφὰς (σ. 77-
79) καὶ ἐκ τοῦ Εὐχολογίου λείπει!

Ειλητάρια

Ευχολόγιον

- σ. 81. Μετά μετά τὴν συμπλήρωσιν τῆς
θείας μεταλήψεως αἴρεται τὰ ἄ-
για λείψανα 13.¹
- σ. 85. εὐλογία κυρίου ἐφ' ἡμᾶς 1.

εὐλογία κυρίου καὶ ἔλεος αὐτοῦ ἔλθοι
ἐφ' ἡμᾶς τῇ αὐτοῦ χάριτι καὶ φιλαν-
θρωπία,²

**Β'. Τὰ εἰλητάρια τῆς θείας λειτουργίας τοῦ ἐν ἁγίοις
πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου τοῦ Μεγάλου.**

- σ. 89. εὐχή λεγομένη ἐν τῷ σκευοφυλα-
κίῳ ἀποτιθεμένου τοῦ ἱερέως τοὺς
ἄρτους τῆς προθέσεως ἐν τῷ δί-
σκῳ 9.
- σ. 101. ποιήσον αὐτοὺς μέλη τῆς ἁγίας
σου ἐκκλησίας 17, 35, 39.
- σ. 105. ἕως ὧδε τὰ διπλοκατηχούμενα,
ἐν δέ ταῖς ἄλλαις λειτουργίαις
τοῦ μεγ. Βασιλείου μετὰ τὸ εἰ-
πεῖν τὸ ἵνα καὶ αὐτοὶ ἄρχεται οὖ-
τως ὁ διάκονος ὅσοι κατηχούμε-
μενοι προέλθετε 9.
κατέδειξας ἡμῖν τὸ μέγα τοῦτο
μυστήριον (πλεῖστα) (Τρεμπ. 167)
- σ. 107. σὺ ἰκάνωσον ἡμᾶς 2,12.
εὐχή, ἣν καθ' ἑαυτὸν ποιεῖ ὁ ἱε-
ρεὺς του χερουβικου ἄδομένου 12,
σὺ γὰρ μόνος δεσπότης...ἐπιγείων
καὶ καταχθονίων 12.
ταύτη καὶ μυστικῇ τραπέζῃ 12¹
- σ. 109. Μετὰ δὲ τὴν εἴσοδον καὶ τὴν ἐν
τῇ θείᾳ τραπέζῃ τῶν ἁγίων δώ-
ρων ἀπόθεσιν θυμιάσας ὁ ἱερεὺς
τὰ ἅγια καὶ εὐξάμενος λέγει πρὸς
τὸν διάκονον : εὐξαι ὑπὲρ ἐμοῦ,
δέσποτα. ὁ διάκονος : πνεῦμα ἁ-
γιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σὲ καὶ δύ-
ναμις ὑψίστου ἐπισκιάσαι σε.
Μνήσθητι καὶ ἡμῶν, δέσποτα. ὁ

εὐχή τῆς προθέσεως.

ποιήσον αὐτοὺς μέλη τίμα τῆς ἁγίας
σου ἐκκλησίας

(λείπει Τρεμπέλα σ. 166 βλ.)

ὁ διάκονος ὅσοι κατηχούμενοι...
κατέδειξας ἡμῖν τὸ μέγα τοῦτο τῆς σω-
τηρίας μυστήριον.

σὺ ἐνίσχυσον ἡμᾶς.

εὐχή, ἣν λέγει ὁ ἱερεὺς μυστικῶς τοῦ
χερουβικου ἄδομένου².

σὺ γὰρ μόνος δεσπότης...καὶ τῶν ἐπι-
γείων.

ταύτη τραπέζῃ (Τρεμπ. σ. 74).

(βλ. Τρεμπ. σ. 170)

1. Ἐπτά διαφοροὺς γραφὰς ἔχουσι τὰ εἰλητάρια (σ. 79 καὶ 81) ἐκ τοῦ Εὐχο-
λογίου ὅμως λείπει.

2. Ἐπὶ πλέον ἄλλαι προσθέτουσι καὶ τό : πάντοτε νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς
αἰῶνας τῶν αἰώνων.

3. Δυστυχῶς πολλοὶ τῶν ἱερέων, καὶ ἐν Ἄθῃ ἔτι καὶ τῶν ἀρχιερέων τινές,
δὲν λέγουσι καθ' ἑαυτοὺς καὶ μυστικῶς τὴν εὐχὴν ταύτην, ἀλλ' ἐκφώνως καὶ
προκαλοῦσιν οὐκ ὀλίγην σύγχυσιν.

Ελλητάρια

ιερεύς: μνησθείη σου κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ. μετὰ δὲ τὴν εἴσοδον θυμιάσας τὰ ἅγια ὁ ἱερεύς λέγει (ἄλλ. ὁ διάκονος) 9, (5,25).

πληρώσωμεν τὴν δέησιν ἡμῶν (πλείστα).

σ. 111. λειτουργοὺς τοῦ ἁγίου σου θυσιαστηρίου, πρόσδεξαι ἡμᾶς προσεγγίζοντας τῶν ἁγίων σου φρικτῶν μυστηρίων 2.

σ. 111. εἰς τὸ ἅγιον καὶ ὑπερουράνιον καὶ νοερόν σου θυσιαστήριον (πλείστα).

τὴν χάριν τοῦ παναγίου σου πνεύματος 33.

ὡς προσεδέξω Ἄβελ τὰ δῶρα 12. (Τρεμπ. 171).

σ. 113. στῶμεν καλῶς...

στῶμεν καλῶς, ἅγιος ὁ Θεός.

στῶμεν μετὰ φόβου, ἅγιος ἰσχυρός, πρόσχωμεν 35.

ἔλεον, εἰρήνην 6, 12, 13, 15, 17, 39 (Τρεμπ. 173).

σ. 115. παντοκράτορ 35.

ἀσιγήτοις θεολογίαις 11.

σ. 117. οὐδὲ ἐπελάθου ἔργου χειρῶν σου (ὄλα).

καθ' ἐκάστην γενεάν καὶ γενεάν (ὄλα).

σ. 119. ἵνα πληρώσῃ ἑαυτῷ τὰ πάντα 7. τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου 2. (Τρεμπ. 182).

κεράσας, εὐλογήσας, ἀγιάσας 12.

σ. 121. καὶ φοβερᾶς αὐτοῦ παρουσίας 21 (Τρεμπ. 182).

τὸ πνεῦμά σου τὸ πανάγιον 2.

σ. 123. ἐνώσαι ἀλλήλοις ποιῆσαι μετασχεῖν (ὄλα καὶ Τρεμπ. 184).

σ. 125. (ἔξαιρέτως..), καὶ λέγοντος τοῦ διακόνου τὰ δίπτυχα τῶν κεκοιμημένων 5, 10, 11, 19, 25, 40.

σ. 129. τοὺς ἐσκορπισμένους ἐπισυνάγαγε καὶ σύναψον 23, 34.

ὀρφανῶν ὑπεράσπισαι 9, 13, 21, 23, 33, 35.

Εὐχολόγιον

πληρώσωμεν τὴν δέησιν ἡμῶν τῷ Κυρίῳ.

λειτουργοὺς τῶν ἁγίων σου μυστηρίων, πρόσδεξαι ἡμᾶς προσεγγίζοντας τῷ ἁγίῳ σου θυσιαστηρίῳ (οὕτω καὶ Τρεμπ. 171, πρβλ. 183).

εἰς τὸ ἅγιον καὶ νοερόν σου θυσιαστήριον.

τὴν χάριν τοῦ ἁγίου σου πνεύματος.

καὶ πρόσδεξαι αὐτὴν ὡς προσεδέξω Ἄβελ τὰ δῶρα.

στῶμεν καλῶς...

(λείπει Τρεμπ. σ. 173)

ἔλεον εἰρήνης.

παντοκράτορ, προσκυνητέ.

ἀσιγήτοις δοξολογίαις.

οὐδὲ ἐπελάθου ἔργα χειρῶν σου.

καθ' ἐκάστην γενεάν

ἵνα πληρώσῃ ἑαυτοῦ τὰ πάντα.

τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα.

κεράσας, εὐχαριστήσας, εὐλογήσας (καὶ Τρεμπ. 182)

καὶ φοβερᾶς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας.

τὸ πνεῦμά σου τὸ ἅγιον.

ἐνώσαις ἀλλήλοις...ποιήσαις μετασχεῖν. (σπουδ.).

τοὺς ἐσκορπισμένους ἐπισυνάγαγε, τοὺς πεπλανημένους ἐπανάγαγε, καὶ σύναψον.

ὀρφανῶν ὑπεράσπισον.

Ειλητήρια

και πικραῖς δουλείαις και πάση θλίψει (ὅλα)

- σ. 131. και παντός Ιερατικοῦ και μοναχικοῦ τάγματος 83
- σ. 137. ἀγίασον, ἐνδυνάμωσον, φρούρησον, ὀχύρωσον (σχεδὸν ὅλα).
- σ. 143. ὅτε δὲ μέλλει στρέψαι τὰ ἅγια ὁ ἱερεὺς, ἐνθα προετέθησαν, ἐν τῷ αἶρειν αὐτὰ ἀπὸ τῆς ἁγίας τραπέζης, λέγων καθ' ἑαυτὸν, ὑψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς ὁ Θεὸς και ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἡ δόξα σου 23.

Εὐχολόγιον

και πάση θλίψει.

και παντός Ιερατικοῦ τάγματος.

ἀγίωσον, ἐνδυνάμωσον, ὀχύρωσον.

(Βλ. Τρεμπ. 192)

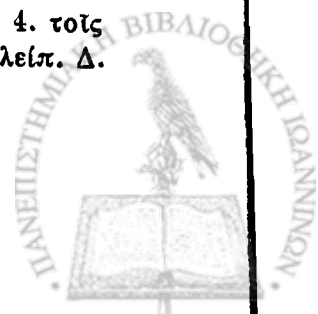
σ. 145. **Εὐχὴ ὀπισθάμβωνος 13¹.**

Δέσποτα, κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ὁ σωτὴρ ἡμῶν, ὁ καταξιώσας ἡμᾶς τῆς σῆς δόξης κοινωνοὺς γενεσθαι και τῆς τῶν ἁγίων σου μυστηρίων ζωοποιοῦ μεταλήψεως, δι' ὧν τοῦ θανάτου σου και τῆς ἀναστάσεως τὸν τύπον τελεῖν παρέδωκας ἡμῖν², δι' αὐτῶν ἡμᾶς ἐν τῷ ἁγιασμῷ σου διαφύλαξον μεμνημένους τῆς σῆς χάριτος διὰ παντός και σοὶ ζῶντας³ τῷ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντι και ἐγερεθέντι. τοῖς συλλειτουργήσασιν ἡμῖν και τοῖς θείοις σου μυστηρίοις διακονήσασι βαθμὸν ἀγαθὸν περιποίησαι και πολλὴν παρησῖαν τὴν ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ σου βήματος⁴ δώρησαι⁵, εἰρήνην τῷ κόσμῳ σου δώρησαι ταῖς ἐκκλησίαις σου, τοῖς ἱερεῦσι⁶ τοῖς βασιλεῦσιν ἡμῶν και παντὶ τῷ λαῷ σου [τὸν στρατὸν κατὰ τῶν πολεμίων ἐνίσχυσον και τὸν περιεστῶτα λαὸν ἐν εἰρήνῃ και ἀφέσει ἁμαρτιῶν διατήρησον τοῖς διακόνοις τοῖς καλῶς ἡμῖν συλλειτουργήσασιν βαθμὸν ἀγαθὸν περιποίησαι καταξιών αὐτοὺς ἀκατακρίτως και τοῦ τιμίου πρεσβυτε<ε>ρίου]⁷. σὺ γὰρ εἶ ὁ ἀληθινὸς Θεὸς ἡμῶν και ζωὴ [ἡ] αἰώνιος και σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν τῷ πατρὶ και τῷ υἱῷ και τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν και ἀεὶ. και εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν⁸.

Εὐχὴ ὀπισθάμβωνος.

Ὁ θυσίαν αἰνέσεως και λατρείαν εὐπρόσδεκτον τὴν λογικὴν και ἀνάμακτον δεχόμενος παρὰ τῶν ἐπικαλουμένων σε ἐν ὅλῃ καρδίᾳ, Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ ἀμνὸς και υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἶρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ὁ μόσχος ὁ ἄμωμος ὁ μὴ δεξάμενος ἁμαρτίας ζυγὸν και τυθεὶς δι' ἡμᾶς ἔκων, ὁ μελιζόμενος και μὴ διαιρούμενος, ὁ ἐσθιόμενος και μὴ δαπανώμενος τοὺς δὲ ἐσθιόντας ἀγιάζων, ὁ και τῇ παρουσίᾳ ἡμέρα καταξιώσας ἡμᾶς

1. Ἡ εὐχὴ αὕτη κεῖται παρὰ Δημητριάδου, Εὐχολόγια, Κίεβον 1901, σ. 7 ἑλληνικῆς και λελανθασμένης. 2. παραδέδωκας Δ. 3. και σώζοντας Δ. 4. τοῖς συλλειτουργήσασιν—βήματος Δ ἐν ὑπόσημ. ἐξ ἐτέρου κώδικος. 5. δώρησαι λείπ. Δ. 6. εἰρήνην-ιερεῦσι λείπ. Δ. 7. [...] Δ. 8. τὰ πατρὶ-Ἀμήν λείπ. Δ.

μετασχεῖν τῶν φρικτῶν μυστηρίων τοῦ ἁγίου σου σώματος καὶ τοῦ τιμίου σου αἵματος· αὐτὸς ὡς ἐλεήμων καὶ οἰκτίρμων, μακρόθυμος καὶ πολυέλεος, τήρησον ἡμᾶς τε καὶ τοὺς δούλους σου τοὺς διακόνους καὶ πάντα τὸν λαόν σου ἐν τῷ σῶ ἁγιασμῷ. τοῖς βασιλεύσιν ἡμῖν νίκας δώρησαι, τὸν στρατὸν κατὰ τῶν πολεμίων ἐνίσχυσον καὶ τὸν περιεστῶτα λαὸν ἐτ εἰρήνῃ καὶ ὁμονοίᾳ διατήρησον, τοὺς ἐν αἰχμαλωσίᾳ ἀδελφούς ἀνάρρυσαι, τοὺς ἐν ἀσθενείᾳ ἐπίσκεψαι, τοὺς ἐν θαλάσῃ κυβέρνησον καὶ πάντων τῶν δεομένων τῆς σῆς βοήθειας ἐπάκουσον. Ὅτι σὺ εἶ ὁ δοτὴρ πάντων τῶν ἀγαθῶν καὶ σοὶ τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν τῷ πατρὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμήν¹.

σ, 149. Εὐχὴ εἰς τὸ συστεῖλαι τὰ ἅγια, ἥτις λέγεται ἐν τῷ σκευοφυλακ[ε]ίῳ.

Ἦνυσται καὶ τετέλεσται, ὅσον εἰς τὴν ἡμετέραν δύναμιν, Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν, τὰ τῆς ἀφθαρσίας μυστήρια· ἔσχομεν γὰρ τοῦ θανάτου σου τὴν μνήμην, εἶδομεν ἀναστάσεώς σου τὸν τύπον, ἐνεπλήσθημεν τῆς ἀκνωτου σου τρυφῆς, ἀπελαύσαμεν τῶν αἰώνιων σου ἀγαθῶν, ἧς καὶ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι πάντας ἡμᾶς καταξιωθῆναι εὐδόκησον. καὶ εἴ τι παρελείψαμεν εἰς τὴν ἄχραντόν σου λειτουργίαν, ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος Θεὸς ἀναπλήρω[σον]. πρεσβείαις τῆς ἁγίας Θεοτόκου καὶ πάντων τῶν ἁγίων σου, ὅτι σοὶ πρέπει πᾶσα δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν².

σ. 152. Γ'. Τὰ εἰλητάρια τῆς θείας λειτουργίας τῶν προηγιασμένων 43,46.

σ. 153, 43. Καὶ μετὰ τὴν ἐκφώνησιν ψάλλεται τὸ σύνηθες κάθισμα τοῦ Ψαλτηρίου, ὁ δὲ ἱερεὺς ἀπέρχεται ἐν τῇ ἁγίᾳ προθέσει, καὶ ἐξενεγκῶν τὸν ζωοποιὸν ἄρτον προστίθῃσιν ἐν τῷ ἁγίῳ δίσκῳ μετὰ πάσης προσοχῆς καὶ εὐλαβείας ποιῶν καὶ ἔνωσιν, οὐ μέντοι λέγων τι τῶν συνήθων τῇ προθέσει ἢ εὐχὴν προθέσεως, ἀλλὰ μόνον περικαλύψας τὰ ἅγια, θυμιάσας ἀπέρχεται· ποιεῖ δὲ ἐν τῇ στιχολογίᾳ καθ' ἑκάστην δόξαν συναπτὴν μικρὰν καὶ ἐκφώνησιν³.

σ. 154,43. Σοφία, φῶς ἰλαρόν, πρόσχωμεν, εἰρήνῃ πᾶσι, Σοφία, τὸ προκείμενον τῆς προφητείας καὶ ἡ Γένεσις. μετὰ δὲ τὸ δεύτερον προκείμενον λαβῶν ὁ διάκονος τὸν κηρὸν ἀπτόμενον ἐν τῇ δεξιᾷ χειρὶ μετὰ καὶ τοῦ θυμιατοῦ ἴσταται ἐνώπιον τῆς ἁγίας τραπέζης, καὶ σφραγίζων σταυροειδῶς

1. ὁ Δημητριάδης σ. 245 παραπέμπει εἰς Swainson σ. 258, Ἀμφότεραι αἱ εὐχαὶ ἐλλείπουσιν ἐκ τοῦ Εὐχολογίου.

2. Ἐν τῷ Εὐχολογίῳ δὲν ὑπάρχει. 3. Δὲν ὑπάρχουσιν ἐν τῷ Εὐχολογίῳ.

λέγει: Σοφία ὀρθοί, φῶς Χριστοῦ φαίνει πᾶσι. εἶτα λέγει ὁ ἱερεύς. εἰρήνη σοι, σοφία καὶ ὁ ψάλτης τὸ κατευθυνθήτω ¹.

σ. 156. 46. Ὅσοι κατηχούμενοι...ἔτι καὶ ἔτι. Ὅσοι κατηχούμενοι...ἔτι καὶ ἔτι. [Τρεμπ. σ. 197]

Ταῦτα μόνα λέγονται μέχρι τῆς Γ' καὶ Δ' ἐβδομάδος, ἀπὸ δὲ τῆς Δ' τῆς μεσονηστήμου (sic) μετὰ τὸ εἰπεῖν τό, ἵνα καὶ αὐτοί...λέγονται καὶ ταῦτα τὰ διακονικά ².

σ. 149. ἐκπληροῖ τὴν μετάληψιν με- ἐκπληροῖ τὴν μετάληψιν τῶν θείων
λίσας τὸν ἅγιον ἄρτον 46. δώρων.

σ. 161. Εἶδησις τῆς θείας λειτουργίας τῶν προηγιασμένων ³.

Δ'. Εἰλητάριον 42 περιέχον τὴν διάταξιν τοῦ Διακόνου ⁴

Ἐγράφη ἐν τέλει τοῦ IB' αἰῶνος, διότι μνημονεύει τῶν βασιλέων Ἀνδρονίκου καὶ Εἰρήνης ἔχει γραφὴν σχεδὸν ἄπταιστον, ἥτις ἐκ ἐξωτερικῆς ὄψεως μικρὸν ὠχρίασεν ἕνεκεν τριβῆς. ἐγένετο παρ' ἐμοῦ ἀντιβολὴ πρὸς «τὴν διάταξιν τῆς ἱερᾶς λειτουργίας» τοῦ Εὐχολογίου (ἔκδ. Βενετίας 1862. σ. 38—44) ὑποσημειοῦνται αἱ ὀλίγαι ἀνορθογραφίαι τοῦ εἰληταρίου.

Ἐνταῦθα παραλαμβάνομεν οὐχὶ ὀλόκληρον τὸ κείμενον. ὡς εἶναι ἐν τῷ περιγραφομένῳ κώδικι (σ. 162—174) ἀλλ' ἐν οἷς διαφέρει τῆς ἐκδόσεως καὶ τῶν ἐν αὐτῇ μὴ περιεχομένων τὰ σπουδαιότερα.

1. Εἶτα θεῖς τὸν ἄρτον ἐν τῷ δίσκῳ ὑπτιον, χαράττει αὐτὸν σταυροειδῶς μετὰ τῆς λόγχης λέγων: καὶ θεῖς αὐτὸν ὑπτιον ἐν τῷ ἀγίῳ δίσκῳ εἰπόντος τοῦ διακόνου· Θῦσον, δέσποτα, θύει αὐτὸν σταυροειδῶς οὐτῶ λέγων:

εἰς δὲ τῶν στρατιωτῶν λόγχῃ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ ἐνυξεν. εἶτα λαβὼν τὸ νάμα καὶ τὸ ὕδωρ εὐλογεῖ· ἀποκενοῖ ⁵ ἐν τῷ ἀγίῳ ποτηρίῳ ἐξ Ἰσου, οὐ πολὺ δέ, ἀλλ' ὅσον <ἔδη> χρή. καὶ εὐθέως

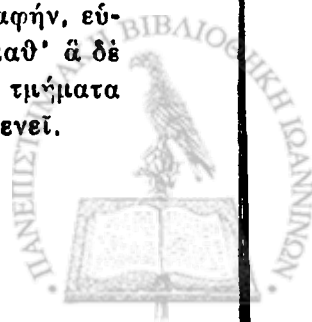
εἰς δὲ τῶν στρατιωτῶν λόγχῃ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ ἐνυξε, καὶ εὐθέως ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ καὶ ὁ ἑωρακῶς μεμαρτήρυκε, καὶ ἀληθινὴ ἐστὶν ἡ μαρτυρία αὐτοῦ. ὁ δὲ διάκονος ἐγγέει τῷ

1. Δὲν ὑπάρχει ἐν τῷ Εὐχολογίῳ.

2. Τὰ αὐτὰ περίπου λέγονται καὶ ἐν τῷ 48 εἰληταρίῳ.

3. Ὁ κωδικογράφος δὲν παρατήρησεν, ὅτι ἡ τυπ. αὕτη διάταξις ὑπάρχει καὶ ἐν τῷ Εὐχολογίῳ ἐν ἀρχῇ τῆς τῶν Προηγιασμένων λειτουργίας (βλ. ἔκδ. 1862, σ. 105—7, ἣν ἔχω ἐνώπιόν μου) καὶ κατεχώρισεν ὀλόκληρον. πάντως διαφέρει ἐν μέρει κατὰ τὴν διατύπωσιν.

4. Δὲν γνωρίζω διατι τὰ ἐφεξῆς μέχρι τέλους ὁ κωδικογράφος δὲν παρέβαλε πρὸς τὸ Εὐχολόγιον τοῦτο ἕνεκα ἐζητήσαμεν καὶ ἐλάβομεν ἀνά χειρας το στενὸν (ἴσως τὸ στενότερον) τοῦτο εἰλητάριον, ὅπερ καταμετρηθὲν εὐρέθη οὐχὶ 2,30 μ. Χ0,11, ἀλλὰ 5,05Χ0,115, ἀντιβληθὲν δὲ πρὸς τὴν ἐν τῷ κώδικι ἀντιγραφὴν, εὐρέθη αὕτη οὐχὶ ἐν πᾶσιν ἀκριβῆς, διὸ ὑποσημειούμεθα τὰς διαφορὰς. καθ' ἃ δὲ παρατηρήσαμεν ἐν ἀρχῇ ἐκρίναμεν ἀναγκαῖον νὰ χωρίσωμεν αὐτὸ εἰς τμήματα κατὰ 20°, 1—25, φαίνεται ὅτι εἶναι κολοβὸν καὶ ἀκέφαλον. 5. ἀποκενεῖ.

ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ καὶ ὁ ἕωρα-
κῶς μεμαρτύρηκε καὶ ἀληθινὴ ἐστὶν
ἡ μαρτυρία αὐτοῦ.

[εἶτα λαμβάνει ἑτέραν προσφορὰν καὶ
λέγει: εἰς δόξαν καὶ τιμὴν τῆς ὑπε-
ρευλογημένης δεσποίνης ἡμῶν Θεοτό-
κου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας πρόσ-
δεξαι τὴν θυσίαν ταύτην καὶ μνή-
σθητι, κύριε ¹.

ἀγίῳ ποτηρίῳ ἐκ τοῦ νόματος ὁμοῦ
καὶ τοῦ ὕδατος, εἰπὼν πρότερον πρὸς
τὸν ἱερέα: εὐλόγησον, δέσποτα, τὴν
ἀγίαν ἔνωσιν, ὅς καὶ εὐλογεῖ αὐτὰ
λέγων. εὐλογημένη ἡ ἔνωσις τῶν ἀ-
γίων σου πάντοτε, νῦν καὶ ἀεὶ...

[καὶ λαβὼν ὁ αὐτὸς ἐν ταῖς χερσὶ τὴν
πρώτην σφραγίδα λέγει: εἰς τιμὴν
καὶ μνήμην τῆς ὑπερευλογημένης ἐν-
δόξου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ
ἀειπαρθένου Μαρίας, ἧς ταῖς πρε-
σβείαις πρόσδεξαι, κύριε, τὴν θυσίαν
ταύτην εἰς τὸ ὑπερουράνιον σου θυ-
σιαστήριον.

Σπουδαία διαφορὰ ὑπάρχει εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν μερίδων. τὸ εἰλητά-
ριον ἀναφέρει τρεῖς μόνον μερίδας, τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας (τὰς δύο
προσφορὰς δηλ.) καὶ τρίτην μερίδα δι' ὅλους ἐν γένει τοὺς ἁγίους, ἐνῶ κατὰ
τὸ Εὐχολόγιον αἱ μερίδες εἶναι 9 ἰσάριθμοι πρὸς τὰ ἑννέα τάγματα (σ. 40-41).

4. μετὰ τὸ πληρῶσαι τὰς προσφορὰς βα-
λὼν ² ὁ διάκονος θυμίαμα εἰς τὸν
θυμιατὸν ³

ὁ προσδεξάμενος ἀντικατάπεμψον ἡμῖν
τὴν χάριν καὶ τὴν δωρεάν τοῦ ἁγίου
σου πνεύματος.

καπνίζων αὐτὸν (τὸν ἀστερίσκον) τί-
θησιν ἐν τῷ δίσκῳ ἐπάνω τοῦ ἄρτου
λέγων: τῷ λόγῳ κυρίου οἱ οὐρανοὶ
ἐστερεώθησαν καὶ τῷ πνεύματι τοῦ
στόματος πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν.

εἶτα ὁ διάκονος λαβὼν τὸ θυμιατήριον
καὶ θυμίαμα βαλὼν ἐν αὐτῷ.

ὁ προσδεξάμενος εἰς τὸ ὑπερουράνιον
σου θυσιαστήριον ἀντικατάπεμψον
ἡμῖν τὴν χάριν τοῦ παναγίου σου
πνεύματος.

θυμιάσας τὸν ἀστερίσκον τίθησιν ἐπάνω
τοῦ ἁγίου ἄρτου λέγων: καὶ ἐλθὼν ὁ
ἀστὴρ ἔστη ἐπάνω, οὗ ἦν τὸ παιδίον.

5. Μετὰ τὴν ἐπίθεσιν ἐπὶ τοῦ ἁγίου ποτηρίου τῶν δύο καλυμμάτων, ἄπερ
ἀναφέρει καὶ τὸ Εὐχολόγιον, ἐπάγεται: καὶ εἰς ἀέρα λέγει: ἐκάλυψεν οὐ-
ρανοὺς ἡ ἀρετὴ αὐτοῦ καὶ τῆς συνέσεως αὐτοῦ πλήρης ἡ γῆ. τοῦτο τὸ ῥη-
τὸν ἐπὶ τοῦ δευτέρου καλύμματος τὸ Εὐχολόγιον, εἰς τὸν ἀέρα δὲ γράφει:
σκέπασον ἡμᾶς ἐν τῇ σκέπῃ τῶν πτερῶν σου κτλ. (σ. 42). εἶτα θυμιᾷ ὁ
διάκονος τὰ ἅγια, ὡσαύτως καὶ τὴν ἀγίαν τράπεζαν σταυροειδῶς γύρωθεν
καὶ ὅλον τὸ θυσιαστήριον ψάλλων τὸν Ν' καθ' ἑαυτὸν, καὶ ποιήσας σταυ-
ρὸν μετὰ τοῦ θυμιατοῦ ἔμπροσθεν τῆς ἀγίας τραπέζης κρεμᾷ τὸν θυμιατὸν ⁴.

Οὐδὲν τούτων ἔχει τὸ Εὐχολόγιον, ἀλλ' ὅτι θυμιᾷ ὁ διάκονος τὴν πρό-
θεσιν, καὶ ὅτι ὁ ἱερεὺς λέγει τὴν εὐχὴν τῆς προθέσεως (σ. 43), ἀλλ' ἀνα-

1. Ἐφεξῆς ὑπάρχουσι αἱ μνεῖαι τῶν ἁγίων (ὅπως εἰς τὰς ἀπολύσεις) ἐνθ' ὡς
εἴπομεν ἐπικρατεῖ μέγας σάλος.

2. Γερμ. βάλλει. 3, Γερμ. τὸ θυμιατὸν,

17. καὶ ἴσταται (ὁ διάκονος) μετὰ τὸ πληρῶσαι ὁ ἱερεὺς (sic) τὴν εὐχὴν· εἰ δὲ βούλεται, ποιεῖ ὡς ἀνωτέρω, λέγει τὰ μένοντα τῆς μεγάλης συναπτῆς ¹ (Τρεμπ. σ. 54)

18. Τὰ ἐφεξῆς δὲν ὑπάρχουσιν ἐν τῷ τετυπ. Διακονικῷ : Καὶ ψαλλομένου τοῦ χειρουβικοῦ ὕμνου, λέγει ὁ ἱερεὺς τὴν εὐχὴν, ὁ δὲ διάκονος λαβὼν θυμιάμα τίθησιν αὐτὸ εἰς τὸν θυμιατόν, καὶ εὐλογήσαντος τοῦτον τοῦ ἱερέως θυμιάσας τὰ ἅγια λέγει πρὸς τὸν ἱερέα : ἔπαρον, δέσποτα. ὁ ἱερεὺς λέγει : ἐπάρατε τὰς χεῖρας ὑμῶν εἰς τὰ ἅγια καὶ εὐλογεῖτε τὸν κύριον, καὶ ἄρας τὸν ἀέρα τίθησιν ἐν τῇ ἀριστερᾷ χειρὶ τοῦ διακόνου. εἶτα λαβὼν τὸν δίσκον συνεφαπτομένου αὐτῷ καὶ τοῦ διακόνου, τίθησιν ἐν τῆτούτου κεφαλῇ. αὐτὸς δὲ αἶρει τὸ ἅγιον ποτήριον καὶ οὕτως εἰσοδεύουσι προπορευομένου τοῦ διακόνου. Ψάλλουσι δὲ καθ' ἑαυτοὺς τὸ Ἐλέησόν με ὁ Θεὸς καὶ τοῦ λαοῦ ἐπιβοωμένου τὸ μνήσθητί μου, δέσποτα ἅγιε...

(Τρεμπ. σ. 80—1)

19. καὶ ὅταν φθάσῃ τὰς ἁγίας θύρας λέγει ὁ ἱερεὺς : ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ἡμῶν καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. Κύριος τῶν δυνάμεων αὐτὸς ἐστὶν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος (τὰ προηγούμενα παραλείπονται)

ἐν ὀνόματι κυρίου. εἰσελθὼν δὲ ὁ διάκονος τίθησιν τὸν δίσκον ἐν τῇ ἀγίᾳ τραπέζῃ

καὶ ἀποτίθενται τὰ ἅγια ὑπὸ τοῦ ἱερέως ἐν τῇ ἱερᾷ τραπέζῃ. ὁ δὲ διάκονος προσκυνήσας εἰσέρχεται ἐν τῷ

22. τούτου ² δὲ (τοῦ στῶμεν καλῶς) λεγομένου ὁ ἱερεὺς τρεῖς ταῖς χερσὶ τὸν ἀέρα μικρὸν ἀνυψῶν λέγει ἠσυχῶς ἅγιος ὁ Θεός...

ἀγίῳ βήματι καὶ λαβὼν ῥιπίδιον ῥίπίζει τὰ ἅγια εὐλαβῶς·

ὁ δὲ διάκονος εἰσελθὼν ἐν τῷ βήματι καὶ προσκυνήσας ἀσπάζεται τὴν ἁγίαν τράπεζαν καὶ ἴσταται μετ' εὐλαβείας ὅτι πολλῆς προσέχων νηφρόντως μήποτε ἢ μυταί

23. ἢ τι τῶν ζωύφιων ³ προσπελάσῃ τοῖς ἀχράντοις δώροις. ὅταν δὲ εἶπῃ ὁ ἱερεὺς, τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν, εἶπῃ δὲ καὶ τὴν εὐχὴν, εὐχεται τρίτον καὶ σφραγίζει τὰ ἅγια τότε ὁ διάκονος ἀπέρχεται καὶ ἴσταται ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ τῆς ἁγίας τραπέζης καὶ κλίνας τὸν αὐχένα, τότε ὠράριον αὐτοῦ τῇ δεξιᾷ κατέχων χειρὶ καὶ ταύτην ἀνέλκων τῆς ἁγίας τραπέζης, προσέχων τε ἀνέτως ἐκεῖσε ἀποκρίνεται τὸ Ἀμήν.

κωδικογράφος παρέλιπε σχεδὸν ὀλόκληρον ταύτην ὑπάρχουσαν ἐν τῷ εἰληταρίῳ. 17—18. ἐννοεῖται ἐκάστου στίχου μόνον αἱ ἐν ἀρχῇ 3—4 λέξεις τίθενται ἐν αὐτῷ, αἱ λοιπαὶ δὲ ὡς γνωστὰ παραλείπονται.

1. Αὕτη ἡ σπουδαία παρατήρησις δὲν ὑπάρχει ἐν τῷ Διακονικῷ, ἐξ ἧς μανθάνομεν, ὅτι ἐκτοτε πολλὰ τῆς μεγ. συναπτῆς παρελείποντο, ἐντεῦθεν καὶ ἐν τῷ εἰληταρίῳ δὲν ὑπάρχουσιν, ἀλλ' ὑπὸ μεταγενεστέρως χειρὸς προσετέθησαν ἐν τῇ ᾠᾷ. εἶναι δὲ τὰ ἐξῆς, ἅπερ παρέλιπε καὶ ὁ κωδικογράφος μετὰ τῶν ἄλλων. Τὰ μὲν ἐκ τοῦ κειμένου παραλειφθέντα ὑπὸ τοῦ Γερμ. εἶναι τὰ ἐξῆς :

17. Ἐπεὶ τῆς ἀνωθεν εἰρήνης καὶ τῆς σωτηρίας τῶν ψυχῶν ἡμῶν τοῦ κυρίου δεηθῶμεν.

Ἐπεὶ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου.

18. Ἐπεὶ τοῦ ἁγίου οἴκου τούτου καὶ τῶν μετὰ πίστεως εὐλαβείας καὶ φόβου Θεοῦ.

Ἐπεὶ εὐκρασίας ἀέρων.

Ἐπεὶ τοῦ ρυσθῆναι ἡμᾶς ἀπὸ πάσης.

Ἀντιλαβοῦ σῶσον ἐλέησον καὶ διαφύλαξον.

Τὰ δ' ἐπὶ τῆς ᾠᾶς εἶναι ταῦτα : Ἐπεὶ τῶν εὐσεβῶν. Ἐπεὶ τοῦ συμπολ.

Ἐπεὶ τῆς ἁγίας μονῆς.

Ἐπεὶ εὐκρασίας, Ἐπεὶ τοῦ ρυσθῆναι, Ἀντιλαβοῦ, Τῆς Παναγίας.

2. τοῦτο Γερμ. 3. ζωύφῶν. Γερμ.

καὶ οὕτως ὁ ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος διάκονος λέγει...
 πλαγίου τῆς ἁγίας τραπέζης ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ μέρους καὶ ριπίζει ἐπάνω τῶν ἁγίων. καὶ ὁ ἕτερος διάκονος ἵσταται ἔξω τοῦ βήματος ἐν τῷ συνήθει τόπῳ καὶ λέγει.

Κατὰ τὴν στιγμήν τῆς μεταλήψεως, τοῦ νεωφωτίστου μετασχόντος παρὰ τοῦ ἀρχιερέως, ὑπάρχει ἡ ἐξῆς λεπτομέρεια: «καὶ πρώτου (τοῦ διακ.) δεχομένου παρὰ τοῦ ἱερέως ἢ καὶ ἀρχιερέως τὸ ἅγιον ποτήριον καὶ τούτου μεταλαμβάνων, εἰ μὲν δύο ποτήριά εἰσιν αὐτίκα δέχεται παρὰ τοῦ ἀρχιερέως τὸ δεύτερον, καὶ ἐξιὼν μεταδίδωσιν αὐτοῦ τοῖς κοινωνοῦσι λαβεῖν· εἰ δὲ ἐν ὑπάρχει μόνον προσμένει μέχρις ἂν οἱ τοῦ βήματος μεταλάβωσι πάντες παρὰ τοῦ λαβόντος τὸ ποτήριον ἱερέως ἢ καὶ ἀρχιερέως· καὶ οὕτως κομιζόμενου τοῦ ποτηρίου τῷ χειροτονήσαντι ἀρχιερεῖ λαμβάνει παρ' αὐτοῦ τοῦτο καὶ ἐξερχόμενος μεταδίδωσι τοῖς προσερχομένοις. καὶ ταῦτα μὲν ὅτε γίνεται λειτουργία τελεία.»

Ἐφεξῆς (σ. 185—191 καὶ 200—20ᾶ) διάφοροι εὐχαὶ ἐπὶ ποικίλων περιστάσεων λεγόμεναι.

σ. 192 Εἰλητάριον 47 ἀκολουθία τοῦ μεγάλου ἁγιασμοῦ τῶν Θεοφανείων.
 βαπτισθῆναι καταξιώσας... δεόμεθά σου. φιλόανθρωπε. ὕδωρ καθαρὸν.
 σ. 193 καὶ τὴν εὐλογίαν σου ἡμῖν. Μέγας, εἰ κύριε, καὶ θαυμαστά... συνέχεις τὴν κτίσιν. κύκλω ἐστῶτα. τοῖς τε κεχρημένοις.
 Μνήσθητι, κύριε, τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἡμῶν καὶ παντὸς τοῦ πρεσβυτερίου καὶ παντὸς ἱερατικοῦ τάγματος καὶ τοῦ περιστῶτος λαοῦ κτλ. (ὅλα λείπ. ἐκ τοῦ Εἰληταρίου).

σ. 194. μεταλήψεως. καὶ γενέσθω ἡμῖν, κύριε, εἰς ὑγιεῖαν ψυχῆς τε καὶ σώματος· τὴν δόξαν ἀναπέμπομεν τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι.
 μεταλήψεως καὶ ἔαντισμοῦ. καὶ γενέσθω ἡμῖν, κύριε, εἰς ὑγιεῖαν ψυχῆς τε καὶ σώματος.
 τὴν δόξαν καὶ εὐχαριστίαν καὶ προσκύνησιν ἀναπέμπομεν σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου πνεύματι.

φ. 205—208. Εἰλητάριον 47. Τάξις γινομένη ἐπὶ λιτῇ μελλούσης τῆς μεγάλης ἐκκλησίας. (Δὲν ὑπάρχει ἐν τῷ Εὐχολογίῳ)

σ. 211—231. Εἰλητάριον 44. Εὐχαὶ τῆς ἁγίας Μεταλήψεως. (πολλὰ καὶ ἐνταῦθα ὑπάρχουσι διαφοραὶ καὶ πλείονες προσθήκαι)

Ἡ πραγματεία αὕτη ἐγράφη ἐν τῇ ἱερᾷ μητροπόλει τῆς θεοσώστου ἡμῶν ἐπαρχίας Κορυθαῶς ἐν ἔτει 1938 καὶ ἔκτοτε δὲν ἐπεθεωρήθη.

Ἐν Ψυχικῷ τῇ 4 Ἰουλίου 1948

† Ὁ Κορυθαῶς ΕΥΛΟΓΙΟΣ ΚΟΥΡΙΛΑΣ

